

Геополітичний контент візії України у світовій цивілізації: спроба концептуального осмислення книги В. Крисаченка "Образ України у світовій культурі: природні та духовні виміри"

Найважливішою якістю нашої Планети є те, що на ній існує життя. Тому провідною ідеологією її мешканців є збереження його, цьому й присвячена вся генеза життя.

Кожна жива істота на Землі має відчуття свого життєвого особистісного простору, тобто певну ідею свого терену, на якому існує індивід окремо і в певній спільноті. Саме природне довкілля і витворює унікальні морфолого-фізіологічні та психоестетичні особливості людського організму, тому-то людність певного регіону має свою світоглядну "картину життя", яка й є виразником як особистісного, так і національного світовідчуття.

Соціоприродне довкілля кожної країни об'єднує природний ландшафт, різноманітні екологічні фактори природного та штучного походження, конкретну людність з її предметними сферами життєдіяльності. Формування усталених уявлень про власне довкілля — одна з визначальних особливостей відтворення людськими спільнотами специфічних процесів у пізнавальній та матеріальній сферах опанування дійсності.

Протягом усієї історії людства спільноти всіх країн напружували оригінальні підходи до усвідомлення комплексу соціальних явищ, що становлять сутність проблеми взаємозв'язку між людиною і природою. Проте в процесі розвитку світової цивілізації ставлення людини до природи змінювалося від первинних форм усвідомлення себе її частиною до сприйняття конкретної природної реальності як об'єкта пізнання та перетворення.

Нагромадження людством знань про навколишнє природно-територіальне середовище набуло концептуально-теоретичного, понятійно-термінологічного і соціально-культурного втілення на межі XIX—XX ст. Саме в цей період розвиток знань про вивчення природних процесів і соціальних явищ структурується у таких двох напрямках: вивчення природи як результату взаємодії геологічних, фізико-хімічних і біологічних чинників; вивчення взаємовпливу людини і природи як у біосфері загалом, так і в окремих природно-територіальних системах.

Особливе значення в першій половині XX ст. для формування уявлень про цілісність біосфери та органічну взаємодію її окремих компонентів мали дослідження видатного біохіміка та геохіміка Володимира Вернадського. Вчення про біосферу та ноосферу цього вченого стало універсальною основою для української та світової науки в систематизації знань про розвиток природного середовища і людини як єдиного соціоприродного комплексу в усій його багатоманітності. Ідеї та узагальнення вченого у вітчизняному і світовому вимірах сприяли формуванню в науковій сфері світоглядних засад вивчення конкретного природного середовища та людського суспільства як єдиного природничо-наукового об'єкта з урахуванням його зміни протягом багатьох історичних епох.

Системною науковою галуззю, у якій структуруються знання стосовно визначення особливостей та діалектичних характеристик розвитку природи й людності на території України, закономірно, є українознавство. Ця наука охоплює всю різноманітність наявних знань, що стосуються України як універсального об'єкта пізнання.

В українознавства — глибинні філософсько-світоглядні підвалини, що обумовлюють його функціонування на за-

садах гуманізації науки й розуміння органічної єдності природних і соціальних об'єктів світу, воно також здійснює вплив у сучасній Українській державі на життєдіяльність суспільства як на структурно-системному, так і на повсякденному рівні. Слід відзначити, що інтегроване українознавче знання від давніх часів пройшло три стадії: від періоду писемних пам'яток давніх і середньовічних часів про природу й людність сучасної України, згодом до існування в контексті природничих і гуманітарних галузей (праці істориків, географів, ботаніків та науковців інших галузей про своєрідність природи України, її флори та фауни, звичаї, побут, культуру та мову) і в XX ст. до концептуального теоретичного виокремлення в ролі міждисциплінарної галузі людського пізнання, яке має комплексний понятійно-термінологічний інструментарій і методологічний апарат.

Вивчення особливостей синтезованого світосприйняття процесів становлення територіальних меж України та її людності є важливим завданням усього комплексу галузей нинішньої української науки. В контексті українознавчої науки вчені досліджують процеси становлення поняття "Україна" як системної цілісності, що відображає еволюційні зміни природних умов території та трансформації її автохтонної людності в етнос, а згодом — у націю з її державотворчою традицією.

Геополітичні дослідження вчених-українознавців — це вагомий чинник формування патріотизму і національної самосвідомості громадян України, ідейно-світоглядних основ розвитку українського суспільства, реалізації положень Конституції України. В цьому контексті актуальними *проблемами* наукових досліджень в українознавстві є:

- генеза та перспективи розвитку українського етносу;
- формування українського територіального простору як геополітичної реальності;
- використання природно-ресурсного, просторово-кліматичного і людського потенціалу території України.

Сприйняття України й світу в часі та просторі через українознавство здійснюється розкриттям взаємозв'язків між основними універсальними категоріями: природа — культура — історична пам'ять — етнос — нація — держава. Домінантою в цьому розгляді є етнос, який визначає сутність дослідження ролі географічних факторів, що вплинули на його становлення, трансформацію на унікальному географічному ландшафті території в націю, а також внутрішніх та зовнішніх соціально-політичних обставин творення держави в різних часових періодах.

Українознавство є невід'ємною частиною триєдності: Україна — українство — українознавство, що розвивається разом з її складовими частинами в різноманітних формах, відповідних тому чи іншому періоду, і водночас саме визначає їхній розвій. Цей розгляд українознавства в історико-гносеологічному аспекті дає змогу виявити таку закономірність: розквіт українознавства, починаючи з найдавніших часів, обумовлює становлення української нації та держави, а в періоди відсутності держави й колоніального становища народу воно занепадає.

Вирішення в нинішніх історично-культурних умовах актуальних проблем пізнання взаємодії людини і навколишнього світу спонукає вчених-українознавців до вдосконалення і доповнення предметної сфери знань про Україну

як багатовекторну соціоприродну структуру. Одним із загальнонаукових видань, що сприяє підвищенню ступеня наукового обґрунтування філософсько-методологічних принципів українознавства, а також етнополітики, геополітики, історії філософії та інших галузей знання, є хрестоматійний навчальний посібник професора, доктора філософських наук Валентина Крисаченка "Образ України у світовій культурі: природні та духовні виміри".

Ґрунтуючись на ідеях Володимира Вернадського та інших українських мислителів, автор розглядає людність на терені України на різних історичних етапах, виокремлюючи спільні риси в розвитку пізнавальних здібностей та інтелектуальної діяльності, що виявлялися упродовж тривалого перебування на одній території у представників автохтонного населення. Він аналізує, виходячи з цього процесу, творення різних форм суспільного життя і процес зародження українознавства як інтегральної і комплексної галузі знань про Україну, як географічно-політичний феномен, що виявляє неповторний образ єдності природи і суспільства на конкретній території.

Сутність запропонованого автором у цій книзі геополітичного підходу полягає в тому, що явище автохтонного етносу постає як об'єкт пізнання в контексті комплексу соціальної практики, системи вірувань і звичаїв усіх спільнот, які перебували на теренах України з давніх часів. Тому основою, що стабілізує етнос та його культуру, визначається система пізнавальних традицій, яка являє собою колективну пам'ять спільноти людей, що інтегрує міжпоколінну інформацію, одну з важливих основ творення нації.

Сучасна українознавча наука характеризується значним спектром напрямів, які розрізняються своєю оригінальністю поглядів на природу й людність України, а також множиною теорій вивчення унікальних пам'яток національної і світової культури. У зв'язку з цим В. Крисаченко в рецензованій праці вказує на те, що співвідношення понять "людина — навколишнє природне середовище" охоплює весь обшир реального середовища, яке оточує людство.

Показуючи різноплановість пізнання людиною геополітичної реальності, що нині іменується Україною, він подає різні інтерпретаційні схеми інформації про природу і людність України незалежно від того, коли мали місце ті чи інші події, які етногенетичні, політичні, культурні процеси відбувалися на терені України, а також і від того, під чиєю владою перебувала її людність.

Цей хрестоматійний посібник засвідчує вагомий внесок вченого-українознавця у вивчення загальних і специфічних закономірностей процесу становлення України як геополітичної реальності, локалізованої у відповідних природних кордонах. Здійснюючи інтеграцію та синтез різнобічних знань з історії, культури і традицій української нації, він аналізує проблеми, пов'язані з ландшафтною різноманітністю території України й соціокультурним розмаїттям її населення, а на основі різноманітного вітчизняного й зарубіжного писемного матеріалу обґрунтовує засади формування в автохтонного населення власних традицій геополітичного бачення України.

Як емпіричну базу хрестоматійного посібника використано обширний корпус текстів, що стосуються проблеми "людина і довкілля" в національній українській культурі, але які характеризують феномен українознавства як науки про етногенез української нації, його визначальні особливості, рівень його інтегрованості в професійні наукові студії ХІХ—ХХ ст. про взаємини людини з природою.

У рецензованій книзі також можна відстежувати процес структурування знання про Україну як геополітичну реальність, як системну цілісність, що виявляється у спів-

відношенні понять "людина — довкілля". Зокрема вчений акцентує увагу на тому, що про територію України та її людність існують джерела двох спектрів: з одного боку, це бачення території сучасної України іноземними авторами, з іншого, — розуміння просторового образу своєї території автохтонами, котрі творили власну самобутню культуру.

Автор розкриває через синтезоване структурування текстів сутнісні аспекти проблем місця людини у світі, її взаємин з природою, взаємин з природою автохтонного українського етносу. Проте зазначена джерельна база у цьому посібнику є основою теоретичного пізнання феномену України (як геополітичної реальності) через розкриття регулятивних можливостей людини впливати на її території на перебіг процесів у природі. Тому українознавство як наука виступає у В. Крисаченка синтетичним знанням про Україну й світове українство, що сформувалося внаслідок поєднання різноманітних концепційних емпіричних матеріалів про Україну як географічно-політичну реальність у часі і просторі.

Українознавство як цілісна система інтегративних знань про Україну й світове українство має фундаментальний комплекс методологічних принципів і дослідницьких методів наукового пізнання. Відправною методологічною позицією осягнення у книзі Валентина Крисаченка "Образ України у світовій культурі: природні та духовні виміри" сутності України й світового українства як геополітичної реальності в просторі і часі є комплексний аналіз особливостей становлення автохтонного етносу, нації, держави, які розглядаються не тільки як складові частини єдиного об'єкта дослідження, а й як, за певних історичних обставин, суб'єкти геополітики.

Отже, книга В. Крисаченка є вагомим внеском в українську та світову наукову думку дослідження проблеми становлення України як географічно-політичної реальності, зокрема й здобутків української геополітичної думки як однієї з найголовніших сфер суспільно-політичного життя українства.

У цьому хрестоматійному посібнику містяться джерелознавчі матеріали, які можна й потрібно використовувати у середніх і вищих навчальних закладах для підготовки підручників, методичних посібників, курсів лекцій та семінарських занять з українознавства, історії України, філософії, політології.

Ці матеріали також — джерельні основи геополітичних досліджень в українознавстві, розширення його предметного обсягу як фундаментальної та інтегративної науки про Україну й світове українство. Окреслені автором у цій книзі праці іноземних та вітчизняних мислителів про природу і людність України є фактологічними підвалинами для українознавства як науки системної, як найважливішого чинника формування національно-державницької свідомості громадян України, яка нещодавно відзначила вісімнадцяту річницю відновлення державності, що сягає своїми коріннями в глибину тисячоліть.

*Оксана Федоренко,
науковий співробітник відділу геополітики
та геостратегії НДІУ МОН України*